

Anna-Leena Laakso

AAC-MENETELMIEN KÄYTTÖ ANTINKARTANON
KUNTOUTUSYKSIKÖ KATAJASSA

Sosiaalialan koulutusohjelma
Erityiskasvatus ja vammaisryhmien ohjaus
2012

AAC-MENETELMIEN KÄYTTÖ ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKÖ KATAJASSA

Laakso, Anna-Leena
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaali-alan koulutusohjelma
Toukokuu 2012
Ohjaaja: Laiho, Ella, KTM, Kasvatustieteiden maisteri
Sivumäärä: 43
Liitteitä: 1

Asiasanat: puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, kehitysvammaisuus

---

Opinnäytetyössä kuvataan mitä ovat puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät, ketkä niitä käyttävät ja miten kehitysvammaiset ihmiset kommunikoi-
vat.

Edellä mainittuja asioita tutkittiin, koska tehtiin ohjeistus puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytöstä Antinkartanon kuntoutusyksikkö Kata-
jaan. Ohjeistuksen tarkoituksena oli saada henkilökunnalle enemmän tietoa puhetta
tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä, joita Antinkartanon kuntou-
tusyksikkö Katajassa oli jo käytössä.

Opinnäytetyön ja tehdyn ohjeistuksen avulla Antinkartanon kuntoutusyksikkö Kata-
jan henkilökunnan tiedot ja taidot puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytöstä tulisi lisääntyä ja menetelmien käytön pitäisi ajan kanssa tulla säännölliseksi työmenetelmäksi koko henkilökunnalla.

AUGMENTATIVE AND ALTERNATIVE COMMUNICATION USED IN ANTINKARTANO REHABILITATION UNIT KATAJA.

Laakso, Anna-Leena

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Social Services

May 2012

Supervisor: Laiho, Ella, McE, Master of Education

Number of pages: 43

Appendices: 1

Keywords: augmentative and alternative communication, intellectually disabled,

---

In this thesis there is described what is augmentative and alternative communication, who uses them and how intellectually disabled people communicates.

Above named things were studied because we made directions about augmentative and alternative communication used in Antinkartano rehabilitation unit Kataja. Directions purpose was to get more information to the personnel about augmentative and alternative communication that was already used in Antinkartano rehabilitation unit Kataja.

Whit thesis and directions made, knowledge and skills about augmentative and alternative communication should increase and systems should become regular work method to the personnel of Antinkartanos rehabilitation unit Kataja.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	AAC-MENETELMÄT.....	6
2.1	Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät.....	7
2.2	Viittomat.....	10
2.3	Graafiset merkit.....	10
2.3.1	Bliss-symbolit.....	10
2.3.2	Piktogrammit.....	11
2.3.3	Picture Communication Symbols.....	11
2.4	Kuvat.....	12
2.5	Kirjoitus.....	12
2.6	Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä käyttävät ihmiset	12
2.6.1	Liikuntavammaisuus.....	13
2.6.2	Kehitykselliset kielihäiriöt.....	14
2.6.3	Kehitysvammaisuus.....	16
2.6.4	Autismi.....	17
2.6.5	Rettin oireyhtymä.....	18
2.7	Kolme pääryhmää.....	19
2.7.1	Ilmaisukieliryhmä.....	20
2.7.2	Tukikieliryhmä.....	20
2.7.3	Korvaavan kielen ryhmä.....	22
3	KOMMUNIKAATIO.....	23
3.1	Eettinen lähtökohta kommunikointiin.....	23
3.2	Kommunikointi ja kehitys.....	23
3.3	Kommunikointi ja kehitysvammaisuus.....	24
3.3.1	Lievästi kehitysvammaisen henkilön kommunikointi.....	25
3.3.2	Keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilön kommunikointi.....	26
3.3.3	Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kommunikointi.....	27
3.3.4	Syvästi kehitysvammaisen henkilön kommunikointi.....	28
4	ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKKÖ KATAJA.....	30
4.1	Satakunnan sairaanhoitopiiri ja sosiaalipalvelujen taseyksikkö.....	30
4.2	Kuntoutusyksikkö Kataja.....	31
4.2.1	Kuntoutusyksikkö Katajan arvot.....	31
4.2.2	Kuntoutusyksikkö Katajan asiakkaat ja palvelut.....	32
5	AAC-MENETELMIEN KÄYTÖN OHJEISTAMINEN ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKKÖ KATAJASSA.....	33
5.1	Ohjeistuksen tekeminen ja tarpeellisuus.....	33

5.2	Ohjeistuksesta informoiminen	34
5.3	Ohjeistuksen käyttöönotto	34
5.4	Ohjeistuksen päivittäminen.....	34
6	POHDINTA.....	35
	LÄHTEET.....	36
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö on saanut alkunsa omasta mielenkiinnostani erilaisiin kommunikointikeinoihin. Oman elämäni aikana olen ollut monissa tilanteissa, joissa ei ole kunnolla pystytty kommunikoimaan. Näitä tilanteita tulee suurimmalle osalle ihmisistä. Tämä opinnäytetyö kertoo miten Antinkartanon kuntoutusyksikkö Katajassa käytetään erilaisia kommunikointikeinoja asiakkaiden kanssa.

Työn lähtökohtana oli saada kunnollinen ohjeistus Antinkartanon kuntoutusyksikkö Katajassa käytettävistä kommunikointimenetelmistä. Tämän ohjeistuksen avulla oli tarkoitus saada niin uudet työntekijät ja harjoittelijat kuin vanhat työntekijät heräämään ja kiinnostumaan näistä kommunikointimenetelmistä ja käyttämään niitä työssään.

Vaihtoehtoiset kommunikointimenetelmät eivät ole tulleet kaiken kansan tietoisuuteen koskaan ja ne ovat jääneet enimmäkseen niitä käyttävien henkilöiden tietoisuuteen. Vaihtoehtoisista kommunikointimenetelmistä on alettu olemaan kiinnostuneita vasta 2000-luvun aikana ja tämän osoittaa myös se, että kyseisistä kommunikointimenetelmistä ei ole ilmestynyt montaa kirjaa.

2 AAC-MENETELMÄT

Yksi kommunikointikeino on puhe. Kuitenkin sen rinnalla käytetään paljon muita keinoja: ilmeitä, eleitä, naurua, itkua, äänensävyjä, korostuksia, taukoja jne. Näiden keinojen avulla luodaan puhutun viestin lopullinen merkitys ja joissakin tilanteissa nämä keinot ovat tärkeämpiä kuin puhe. Useisiin kommunikointi- ja kielihäiriöihin liittyy myös lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksia. Tämä siis kuvastaa kielellisten taitojen kokonaisvaltaista luonnetta. (Launonen & Roisko 2001, 468-469).

AAC-menetelmä lyhennettä käytetään yleisesti, kun puhutaan puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointimenetelmistä. AAC-lyhenne tulee englannin kielen vastaavista sanoista "augmentative and alternative communication". Näitä

menetelmiä voidaan käyttää täydentämään, tukemaan tai korvaamaan puhetta, jos ihmisen puhuminen tai puheen ymmärtäminen on vaikeaa. (Papunetin www-sivut 2012).

2.1 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät

Puhetta tukevalla kommunikoinnilla tarkoitetaan joko puhetta täydentävää tai puhetta tukevaa kommunikointia. Sanalla tukeva korostetaan sitä, että korvaavan kommunikoinnin muotojen harjoittamisella on kaksi tarkoitusta. Toisaalta ne edistävät ja täydentävät puheilmaisua ja toisaalta ne takaavat korvaavan kommunikoinnin muodon ihmiselle, joka ei ehkä myöhemmin aloita puhumista. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 20).

Puhetta korvaavalla kommunikoinnilla taas tarkoitetaan sitä, että korvaavaa kommunikointia käytetään silloin, kun ihminen kommunikoi suorassa vuorovaikutustilanteessa muilla keinoilla kuin itse puheella. Voidaan siis käyttää esimerkiksi viittomia, graafisia merkkejä, morseaakkosia tai kirjoitusta, jos ihminen ei pysty puhumaan. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 20).

2.1.1 Pääluokat

Puhetta korvaavat kommunikointijärjestelmät jaetaan kolmeen pääluokkaan, jotka ovat manuaaliset, graafiset ja kosketeltavat merkit. Manuaalisiin merkkeihin eli viittomiin kuuluvat sekä kuurojen käyttämän viittomakielen viittomat että muut käsillä tehtävät merkit ja viittomat. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 20). Graafisiin merkkeihin kuuluvat nimen mukaisesti kaikki graafisesti muodostetut merkit esimerkiksi bliss-symbolit, PCS-kuvat ja piktogrammit. Kosketeltavat merkit ovat yleensä tehty joko puusta tai muovista. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21). Merkin muodon tunteminen ja näkeminen voi joillakin lapsilla olla hyödyllistä (Von Tezchner & Martinsen 2000, 38).

2.1.2 Avusteinen ja ei-avusteinen kommunikointi

Kommunikointimenetelmät jaetaan myös avusteiseen ja ei-avusteiseen kommunikointiin. Tämä jako kuvaa sitä, miten itse kommunikoija tuottaa ilmaisussaan käyttämänsä merkit. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21).

Avusteisella kommunikoinnilla tarkoitetaan kommunikointia, jossa kielellinen ilmaisu on fyysisesti olemassa käyttäjistä erillään. Merkit siis valitaan. Avusteiseen kommunikointiin kuuluvat osoitustaulut, puhelaitteet, tietokoneet ja muut kommunikoinnin apuvälineet. Graafisen merkin tai kuvan osoittaminen on siis avusteista kommunikointia, koska osoitettu merkki tai kuva on kommunikatiivinen ilmaus. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21).

Ei-avusteisella kommunikoinnilla taas tarkoitetaan niitä kommunikoinnin muotoja, jossa kommunikoiva ihminen itse muodostaa kielelliset ilmaukset. Merkit siis tuotetaan ei valita niin kuin avusteisessa kommunikoinnissa tehdään. Pääasiassa tämä tarkoittaa viittomia, mutta myös morsetus on ei-avusteista kommunikointia, koska käyttäjä itse tekee jokaisen morseaakkosen. Silloin kun ihminen ilmaisee silmänräpäytyksellä ”kyllä” tai ”ei”, on myös ei-avusteista kommunikointia. Myös esineen osoittaminen on ei-avusteista kommunikointia, koska osoittaminen on kommunikatiivinen ilmaus. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21).

2.1.3 Toisen avusta riippuva ja itsenäinen kommunikointi

Kommunikointia voidaan vielä jakaa toisen avusta riippuvaan ja itsenäiseen kommunikointiin. Tällöin kommunikoinnin välinen jako liittyy siihen, miten kommunikoinnin muotoja käytetään ja mikä kommunikoinnissa on kommunikointikumppanin osuus. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21).

Toisen avusta riippuvalla kommunikoinnilla tarkoitetaan sitä, että kommunikoiva ihminen on sen varassa, että kommunikointikumppani kokoaa yhteen tai tulkitsee sen, mitä hän sanoo. Taulut, joissa on yksittäisiä kirjaimia, sanoja tai graafisia merkkejä voivat olla avusta riippuvan kommunikoinnin muotoja. Joskus myös

viittomia käyttävät ihmiset voivat tarvita toista ihmistä, joka tulkitsee ja yhdistää merkkien tarkoitukset. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 21).

Itsenäisellä kommunikoinnilla taas tarkoitetaan sitä, että kommunikoija muotoilee viestin kokonaan itse. Jos ihminen käyttää graafista kommunikointia, voi hän tuottaa puhelaitteen avulla kokonaisia lauseita. Jos kommunikoija käyttää teknisiä apuvälineitä, hän pystyy tuottamaan paperille tulostuvan ja kuvaruutuun tulevan viestin. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 22).

2.1.4 Kommunikoinnin apuvälineet

Kommunikoinnin apuvälineet antavat mahdollisuuden ihmisille, jotka eivät pysty kuulemaan, puhumaan, näkemään tai ymmärtämään puhuttua viestiä, kommunikoida. Tietokonepohjainen apuväline voi olla ratkaisuna silloin, kun lukemisen ja kirjoittamisen esteenä ovat motoriikkaan tai näkemiseen liittyvät ongelmat. (Launonen & Roisko 2001, 473).

Apuvälineiden käyttö tulisi aloittaa varhain, jotta niistä tulisi luonnollinen osa kommunikointia sekä käyttäjälle että hänen läheisilleen. Esikommunikointia voidaan harjoitella jo varhaislapsuudessa toiminnan avulla. Tällöin apuvälineinä voivat olla erilaiset painikkeilla toimivat lelut. Puhevammaisen henkilön käyttäessä avusteista kommunikoinnin keinoa voi yksinkertaisin ilmaisun apuväline olla esine, esimerkiksi janoinen henkilö voi ojentaa juomalasin. Puhevammaisen ihmisen ymmärtäessä kuvia tai osatessa lukea, apuvälineenä voi olla kommunikointikansio. Kommunikointikansioon voidaan laittaa symboleja, valokuvia, kirjaimia tai sanoja, joita kansion käyttäjä käyttää viestinnässään. Jos kansion osoittaminen ei onnistu kädellä, voidaan samaan tarkoitukseen käyttää katsetta tai otsalamppua. Kommunikointikansion käyttö voi olla työlästä ja raskasta, jos se sisältää satoja symboleita. Tällöin voidaan kansion sisältö siirtää tekniseen kommunikointilaitteeseen tai tietokoneelle. Teknisiä apuvälineitä käytetään yleensä kuvataulujen ja vastaavien kanssa, eivätkä ne sulje pois toisiaan. Kommunikointia tukeva tai korvaava tekninen apuväline voi olla kommunikointilaite, tietokone ja

siihen liittyvä kommunikointi- tai kuvasymboliohjelma. puheen tuoton apuväline tai kuulemisen apuväline. (Launonen & Roisko 2001, 473).

2.2 Viittomat

Useimmissa maissa viittomien käyttöä on kahta päätyyppiä; kuurojen käyttämät viittomakielet ja viittomajärjestelmät. Kuurojen käyttämälle viittomakielelle on ominaista, että ne saavat nimensä maan mukaan esimerkiksi suomalainen viittomakieli ja ruotsalainen viittomakieli. Viittomakielellä on myös oma kielioppinsa, joka eroaa puhutun kielen kieliopista. Viittomajärjestelmissä kuitenkin viittominen seuraa sana sanalta puhetta ja viittomia taivutetaan samalla tavalla kuin puhuttua kieltä. Näin myös järjestelmät ovat erilaisia eri maissa, esimerkiksi viitottu suomi ja viitottu norja. Yleisesti käytetään puhutun kielen mukaista viittomakieltä, kun opetetaan kuulevia, kommunikointihäiriöisiä ihmisiä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 22).

2.3 Graafiset merkit

Graafiset merkkijärjestelmät liitetään yleensä kommunikoinnin apuvälineiden käyttöön. Apuvälineet voivat vaihdella yksinkertaisista osoittamistauluista tietokoneteknologiaan perustuviin laitteisiin. Bliss-symbolit ovat tulleet ensimmäisenä graafisena järjestelmänä käyttöön, mutta ajan kuluessa on tullut runsaasti muita järjestelmiä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 24).

Antinkartanon kuntoutusyksikkö Katajassa käytetään eniten PCS-kuvia, joiden lisäksi käytössä on piktogrammeja ja muita merkkejä. Esittelen tässä vain niitä merkkijärjestelmiä, joita on käytössä Antinkartanon kuntoutusyksikkö Katajassa.

2.3.1 Bliss-symbolit

Tämä järjestelmä on joko logografisen tai ideografisen kirjoittamisen muoto. Tällä tarkoitetaan sitä, että kirjoitetut merkit eivät perustu kirjainyhdistelmiin. Alun perin

bliss-symbolit luotiin kansainväliseksi kirjoitetun kielen muodoksi, jonka mallina oli kiinan kieli. Bliss-kieli muodostuu sadasta perusmerkistä, joita yhdistelemällä pystytään muodostamaan sanoja, joille ei ole perusmerkkiä. Kuitenkin osa näistä merkkijärjestelmistä on sovittuja. Kommunikointitauluissa, joissa on bliss-symboleita, koostuvat yleensä perusmerkeistä ja yhdistelmistä, joita tarvitsee usein. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 24).

Useiden bliss-symbolien muoto on melko monimutkainen ja monissa niistä on yksi tai useampia samoja perusmerkkejä. Ihmisille, jotka näkevät normaalisti ja heillä on hyvät älylliset ja kielelliset taidot, tällä ei ehkä ole merkitystä, mutta esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaiselle ihmiselle monimutkaisuus voi olla suuri haitta. Bliss-symboloiden käytöstä ovat tutkimusten mukaan hyötynneet eniten älykkyydeltään normaalilahjaiset ihmiset, joilla on puhehäiriöitä ja lukemisvaikeuksia. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 26).

2.3.2 Piktogrammit

Kanadasta peräisin olevat piktogrammit eli Pictogram Ideogram Communication eli PIC:t ovat tulleet Pohjoismaissa todella suosituiksi ja niiden käyttö on suurelta osaltaan sivuuttanut bliss-symbolit kuntoutettaessa ihmisiä, joilla on suuria oppimisvaikeuksia. Piktogrammit ovat valkoisia siluetteja mustalla pohjalla ja kuvan merkitys on aina kirjoitettuna valkoisella kuvan yläpuolelle. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 30).

Piktogrammeilla voidaan muodostaa lauseita ja uusia sanoja, mutta merkkien vähäisyyden takia muodostaminen ei aina ole helppoa. Vaikka piktogrammien käytöstä on ollut monille paljon hyötyä, on niiden suosio voinut johtaa siihen, että niitä on käytetty liikaa. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 30).

2.3.3 Picture Communication Symbols

Picture Communication Symbols eli PCS on kehitetty Yhdysvalloissa ja järjestelmä koostuu noin 1 800 merkistä (Von Tezchner & Martinsen 2000, 31). Suomenkielisenä PCS-kuvia on saatavilla sekä värillisinä että mustavalkoisina yli

9 000 (Papunetin www-sivut 2012). Merkit ovat yksinkertaisia, mustavalkoisia ääriiviipiirroksia, joiden ylä- tai alapuolelle on kirjoitettu niiden merkitys. Merkkejä voidaan kopioida käsin, koska niiden piirtäminen on helppoa. Tämä merkkijärjestelmä on luultavasti tällä hetkellä kaikkein laajimmin käytetty järjestelmä ja suurimpana etuna piktogrammeihin verrattuna on merkkien määrä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 31).

2.4 Kuvat

Yleisesti kuvia (piirroksia ja valokuvia) käytetään ensimmäisenä graafisen kommunikoinnin muotona. Kuvien ymmärtämiseen kuitenkin tarvitaan kognitiivista taitoa, joka kehittyy normaalisti hitaasti ja jota kehitysvammaiset ihmiset eivät saavuta helposti. Kuvien käyttöä puolustetaan usein sillä, että halutaan näyttää jotakin, minkä ihminen tunnistaa ja mihin hän voi reagoida. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 35).

2.5 Kirjoitus

Suurin osa kommunikoinnin apuvälineistä perustuu tavallisen kirjoituksen käyttöön. Kirjaimia käyttävässä apuvälineessä on usein yksittäisten kirjainten lisäksi joukko kirjainyhdistelmiä, sanoja ja lauseita, jotta kommunikointi apuvälineen avulla olisi nopeampaa. Kuitenkin silloin, kun käyttäjän sanavarasto on pieni, saattaa kommunikoinnin apuväline koostua vain yksittäisistä sanoista. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 38).

2.6 Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä käyttävät ihmiset

Maailmassa on paljon ihmisiä, jotka tarvitsevat puhetta tukevaa tai korvaavaa kommunikointia. Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia tarvitsevat niin lapset, nuoret kuin aikuisetkin. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 79).

Yleensä kommunikointihäiriön diagnoosi annetaan puhehäiriön oireen/oireiden mukaan. Myös moniin lääketieteellisiin diagnooseihin liittyy tyypillisesti puheen tai muun kommunikoinnin häiriöitä. Häiriöt voivat johtua synnynnäisistä syistä tai elämän jossain vaiheessa saadusta vauriosta. Kehityksen myötä tulevat esille synnynnäisten syiden aiheuttamat häiriöt. Lukuisten sisäisten ja ulkoisten tapahtumien verkostomaisena vuorovaikutuksena tapahtuva yksilön kehitys vaikeuttaa määriteltäessä mikä kehityksen myötä ilmenevän kommunikointihäiriön perimmäinen tai keskeinen syy on. Useimmiten puheen ja kielen vaikeiden kehityshäiriöiden taustalla on jonkinlainen aivojen toiminnan poikkeavuus. Tavallisimpia kehityksellisiä puhe- kieli- tai kommunikointihäiriöitä ovat synnynnäiset kehityshäiriöt (puheen tai kielen kehitysviivästymä, äännevirheet, puheen sujuvuuden häiriöt, erityiset kielihäiriöt, lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet ja mutismi), hankitut häiriöt (afasia, äänihäiriöt ja dysartia) sekä sairaudet ja vammat, joiden yhteydessä häiriöitä esiintyy yleisesti (CP-vamma, kehitysvammat, suun alueen rakenteelliset poikkeavuudet, autismi, Aspergerin oireyhtymä, aistivammat ja dementia). (Launonen & Roisko 2001, 468).

Tavallisimpia puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia tarvitsevia ryhmiä ovat liikuntavammaiset, kehitykselliset kielihäiriöt, kehitysvammaiset, autistit ja Rettin oireyhtymään kuuluvat (Von Tezchner & Martinsen 2000, 3).

2.6.1 Liikuntavammaisuus

Motoriset häiriöt harvoin rajoittuvat vain puhemotoriikkaan. Yleensä ihmisellä, jolla motorinen vaurio estää puhumista, on vaikeuksia myös muiden motoristen toimintojen hallinnassa. Esimerkiksi yläraajojen ja sormien liikkeiden koordinoinnin kyky saattaa olla eriasteisesti heikentynyt. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 84-85).

Sekä kielellinen että liikunnallinen häiriö on noin yhdellä tuhannesta 4-16-vuotiaasta. Nuoruusiässä esiintyvyys lisääntyy, lähinnä liikenneonnettomuuksien ja muiden aivovaurioita aiheuttavien onnettomuuksien takia. Noin puolella tällaisista lapsista ei

ole toimivaa puhetta, jonka takia he ovat täysin riippuvaisia kommunikoinnin apuvälineestä. Sellaiset liikuntavammaiset lapset, joilla kuitenkin on jonkin verran toimivaa puhetta voivat tarvita apuvälinettä pysyvästi tai väliaikaisesti tukikommunikointivälineenä. Suomessa vuosittain syntyy lähes 60 000 lasta, joista joka vuosi noin 40 on sellaisia, joilla on liikuntavamma ja tarvitsevat puhetta korvaavaa kommunikoinnin muotoa. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 85).

Monien liikuntavammaisten ainoita ilmaisumuotoja lapsuudessa ovat olleet myöntäminen ja kieltäminen, esimerkiksi johonkin suuntaan kohdistettu katse tarkoittaa "kyllä" ja toiseen suuntaan kohdistettu katse tarkoittaa "ei". Nyt kun on tullut uusia huipputekniikan apuvälineitä kommunikointiin, ovat he saaneet sen myötä uusia mahdollisuuksia. Kuitenkin, jos lapsi on kasvanut niin, että hänen ainut kommunikointitapansa on ollut kysymyksiin vastaaminen, voi lapsi olla aloitekyvytön kommunikointiin vaikka hän osaisi käyttää apuvälinettään. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 87).

Silloin kun lapsella tai aikuisella puheongelman syy on motorinen, ymmärtää hän kieltä hyvin vaihtelevasti. Monet näistä ihmisistä ymmärtävät puhuttua kieltä ja kuuluvat ilmaisukieliryhmään. Kuitenkin heidän joukossaan on monivammaisia ihmisiä ja ihmisiä, joiden kielihäiriöt johtuvat aivojen vauriosta. Joillekin puhetta korvaavasta kommunikointimenetelmästä tulee se kommunikoinnin muoto, jota he ymmärtävät eniten. Näin ollen liikuntavammaisten joukossa on myös niitä, jotka kuuluvat tukikieliryhmään tai korvaavan kielen ryhmään. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 87-88).

2.6.2 Kehitykselliset kielihäiriöt

Erityisellä kielihäiriöllä tarkoitetaan sitä, että lapsen kielen kehitys on huomattavan viivästynyttä hänen muuhun kehitykseensä verrattuna. Tämä diagnoosi siis käytännössä tarkoittaa sitä, että lapsi sijoittuu ei-kielellisissä älykkyystesteissä yleensä jakauman normaalialueelle. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 88).

Vaikeuksien erityispiirteet ja aste vaihtelevat hyvin paljon tässä ryhmässä, jonka takia ryhmä on moninainen. Tarkempia ryhmittelyjä tehdään sen mukaan, miten lapset suoriutuvat tavallisimpien älykkyystestien erilaisista tehtävistä. Jotkut alaryhmät tunnistetaan erilaisten taustatekijöiden perusteella eli kehityshistorian ja liitännäishäiriöiden perusteella. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 88).

Kuuluivat kehityksellisesti kielihäiriöiset lapset mihin tahansa alaryhmään, alkavat he vähitellen puhua. Heidän puheelleen on kuitenkin ominaista koko koulua edeltävän iän epäselvä ääntäminen. Tämän takia heidän ymmärtäminen on vaikeampaa muille kuin heidän vanhemmilleen. Kouluikänsä mennessä suurin osa lapsista on alkanut puhua sen verran selvästi, että heitä ymmärtävät myös heille tuntemattomat ihmiset. Koska kielenkehitys näillä lapsilla on viivästynyttä, on heidän sanavarastonsakin pienempi ja usein heillä on ikätovereitaan vähemmän kokemuksia ympäröivästä maailmasta. Lapsen muusta toimintatasosta riippuu se, kuinka paljon hän edellä mainituissa asioissa poikkeaa muista ikätovereistaan. Niille lapsille, joilla on keskivaikeita tai sitä vaikeampia kehityksellisiä kielihäiriöitä, on ominaista tiedollisen maailman suppeus pitkälle kouluikänsä saakka. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 88-89).

Yksi tärkeä alaryhmä muodostuu lapsista, joilla on dyspraktisia piirteitä eli heidän on vaikea suorittaa tahdonalaisia toimintoja ja erityisesti liikkeiden koordinoitua vaativia toimintoja. Näiden lasten on siis vaikea suoriutua monenlaisista toiminnoista, mutta heidän vaikeudet eivät ole niin laaja-alaisia kuin Rettin oireyhtymän tytyillä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 89).

Kielihäiriöoireyhtymä on toinen tärkeä kehityksellisesti kielihäiriöisten lasten alaryhmä. Kielihäiriöoireyhtymä tuntuu olevan perinnöllinen kielihäiriö, koska sitä ilmenee melko toistuvasti suvun historiassa. Kielihäiriöoireyhtymässä ilmenee useita, peräkkäisiä kielihäiriöitä. Aluksi puheen kehitys on viivästynyttä, jonka jälkeen tulee ääntämisvaikeuksia ja lauseenmuodostamisen ja sanojen taivuttamisen ongelmia. Ominaista näille lapsille on, että heidän on vaikea havaita ja erottaa toisistaan kielen äänneitä. Ääntämisvaikeudet ilmenevät puhenopeuden kasvulla sanan tai ilmauksen loppua kohden ja konsonanttien ääntäminen "huolimaton", aivan kuin puhujalla olisi kivi suussaan. Puheen kehityksen ensimmäisinä vuosina muiden kuin lasta

hyvin tuntevien on vaikea ymmärtää lapsen puhetta, koska ääntäminen on huonoa. Erityisen selvästi vaikeudet tulevat esille silloin kun lapsi innostuu. Koulun aloittaessaan suurin osa näistä lapsista puhuu selvästi, pois lukien ne tilanteet, joissa he ovat erityisen innoissaan. Lauseenmuodostamisen vaikeudet ilmenevät sanojen yli hyppäämällä tai lauseen sanajärjestyksen vaihtamisella. Jos nämä lapset saavat ainoastaan tavanomaista lukemisen opetusta, tulee heille useimmiten vaikeuksia lukemisessa ja kirjoittamisessa. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 89).

Kielihäiriöisten lasten kanssa kommunikoidessaan voi aikuisilla ja toisilla lapsilla olla ongelmia. Nämä ongelmat voivat johtaa siihen, että lapsi vetäytyy kommunikointitilanteesta. Useat alle kouluikäisistä kehityksellisesti kielihäiriöisistä lapsista on ujoja tai arkoja niin vieraiden aikuisten kuin toisten lasten seurassa. Koulun aloittaessaan heillä on usein vaikeuksia seurustella sosiaalisesti toisen lasten kanssa. Äärimmäisissä tilanteissa tämä saattaa johtaa valikoivaan mutismiin. Valikoivalla mutismilla tarkoitetaan sitä, että lapsi ei puhu enää kodin ulkopuolella, vaikka hän olisi alkanut puhua selvästi. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 90).

Lapsi ei opettele puhetta korvaavaa kommunikointimenetelmää saadakseen äidinkielen, jos hänellä on kehityksellinen kielihäiriö. Tällainen lapsi kuuluu tukikieliryhmään, jolloin hän on hyvä esimerkki siitä, kuinka puhetta korvaavaa kommunikointia opetetaan vain puheen kehityksen tukemiseksi. Tavallisinta on käyttää viittomia puheen kehityksen tukemisessa, mutta muitakin kommunikoinnin muotoja on käytetty. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 90).

2.6.3 Kehitysvammaisuus

Kuntotusyksikkö Katajan asiakkaista suurimmalla osalla on kehitysvamma diagnoosi, jonka lisäksi voi olla mahdollisesti muita diagnooseja.

Kehitysvammalla tarkoitetaan vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Kehitysvamma ei rajoita ihmistä kokonaan vaan vain osaa hänen toiminnoistaan, koska ihmisillä on erilaisia vahvuuksia ja kykyjä. Kehitysvammaa on eri asteista ja

asteet vaihtelevat vaikeasta kehitysvammasta lievään vaikeuteen oppia asioita. Suomessa kehitysvammaisia ihmisiä on kaikkiaan noin 40 000. (Vernerin, kehitysvamma-alan www-sivut 2012).

Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella ja määritellä muun muassa lääketieteen eli diagnoosien näkökulmasta, toimintakyvyn näkökulmasta tai sosiaalisesta näkökulmasta. Kuitenkin on perinteistä tarkastella kehitysvammaisuutta lääketieteen näkökulmasta. Lääketieteellisen näkökulman rinnalla on pitkään kulkenut toimintakyvyn näkökulma, jossa tarkastellaan kehitysvammaisen ihmisen valmiuksia selviytyä erilaisissa ympäristöissä. Vasta viime vuosina on voimistunut sosiaalinen näkökulma, jonka periaatteena on, että vamman sijaan kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuuksia rajoittavat riippuvuus muista ihmisistä, ennakkoluulot ja syrjintä. (Vernerin, kehitysvamma-alan www-sivut 2012).

Koska kehitysvammaisten ihmisten toimintataso vaihtelee paljon, aisteissa on toimintavajauksia ja liikuntavammat ovat yleisiä, voi kaikkien puhetta korvaavien kommunikointimuotojen käyttö olla hyödyllistä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 93).

2.6.4 Autismi

Useimmissa tapauksissa autistinen oireyhtymä ilmenee jo ennen kuin lapsi täyttää kaksi vuotta. Iän myötä kuitenkin oireet vaihtelevat. Autismissa on kolme päätuntonmerkkiä, jotka ovat huomattavat kieli- ja kommunikointihäiriöt, vaikeudet suhteessa toisiin ihmisiin ja epätavalliset reaktiot ympäristöön. Autismin syytä ei tunneta, tutkijoiden mielestä näyttää selvältä, että vaikeuksilla on jonkinlainen biologinen pohja ja syytä arvellaan olevan useita erilaisia. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 96).

Toimiva puheilmaisuus puuttuu lähes puolelta autistisista aikuisista ja puhumaan oppineilla kielen kehitys on usein ollut viivästynyttä ja heidän kielelliset taitonsa vaihtelevat todella paljon. Toiset autistiset eivät ymmärrä kieltä melkein ollenkaan

eivätkä käytä merkkejä tai puhetta. Toiset taas ymmärtävät paljon kieltä ja osaavat itse puhua jonkin verran. Joillekin autistisille ihmisille kertyy vähitellen iso sanavarasto, jonka avulla he pystyvät ilmaisemaan ajatuksiaan, mielipiteitään ja tarpeitaan näennäisten tavallisten lauserakenteiden avulla. Kaikupuhe eli muiden sanomien sanojen tai lauseiden toistaminen on yleistä niillä, jotka alkavat puhua. Kuitenkaan kaikupuheella tuotetut sanat tai lauseet eivät välttämättä liity mitenkään tilanteeseen, jossa ne puhutaan. Autistiset ihmiset harvoin hakevat kontaktia toisiin ihmisiin ja parhaitenkin toimivat puhuvat usein "monologeja", jolloin he eivät huomioi kuulijaa ja ottavat usein toisen sanat kirjaimellisesti. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 96).

Autististen ihmisten ei-kielellisissäkin taidoissa on suuria eroja. Toisilla autisteilla on tasainen taitojen profiili, kun taas toisilla voi olla yksittäisiä, kehittyneempiä taitoja kuin muut taidot. Tutkimuksissa on havaittu, että aikuisikäisten autististen ihmisten toimintataso on yhteydessä siihen, kuinka paljon he ovat alkaneet käyttää kieltä ennen kouluikää. Merkityksellisen puheen määrän ennen kuuden vuoden ikää on todettu ennustavan kaikista parhaiten tulevaisuuden toimintatasoa. Tämä pätee niin kielellisiin kuin toiminnallisiin taitoihin. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 96).

On luonnollista, että autististen lasten kuntoutukseen liitetään puhetta korvaavan kommunikoinnin käyttö, koska heidän puheen kehittymisen ennuste on heikko. Autististen ihmisten kanssa on käytetty puhetta korvaavan kommunikoinnin eri muotoja, koska he voivat hyötyä mistä tahansa muodosta. Kommunikointimuodoista tavallisimmin käytetään viittomia, mutta erilaisia graafisia järjestelmiä, kirjoitusta ja kuviakin käytetään. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 99-100).

2.6.5 Rettin oireyhtymä

Rettin oireyhtymä ilmenee vain naispuolisilla ihmisillä ja se on etenevä neurologinen oireyhtymä. Rettin oireyhtymässä kehitys näyttää etenevän normaalisti 6-18 kuukauden ikään saakka, mutta usein jälkepäin ilmenee, että he ovat olleet muita lapsia passiivisempia jo ennen kuin tauti varsinaisesti ilmenee. Viimeistään 18

kuukauden iästä lähtien he alkavat menettää jo aiemmin omaksumiaan taitoja. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 101).

Retin oireyhtymän työistä suurin osa ei koskaan puhu ja vain joiltakin harvoilta puhekyky ei katoa. Useimmat eivät käytä sanoja ollenkaan, jonka takia he tarvitsevat puhetta korvaavia keinoja ilmaistakseen itseään. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 101).

2.7 Kolme pääryhmää

Ihmiset, jotka käyttävät puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia voidaan jakaa kolmeen pääryhmään sen mukaan, mikä heidän puhetta korvaavan kommunikoinnin päätehtävä on. Päätehtävällä tarkoitetaan sitä, miten paljon he tarvitsevat ilmaisukeinoa, puhetta tukevaa tai puhetta korvavaa kieltä. Näiden kaikkien kolmen ryhmän ihmisille on, että he eivät ole alkaneet puhua tavallisessa iässä tai he ovat menettäneet puhekykynsä joko varhaisen sairauden tai vaurion takia. Tämän takia heidän on vaikea kommunikoida muiden ihmisten kanssa. Ryhmät eroavat toisistaan paljon siinä, miten eri ryhmiin kuuluvat ihmiset ymmärtävät kieltä ja millaiset edellytykset heillä on oppia sekä ymmärtämään että käyttämään kieltä tulevaisuudessa. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 80).

Ryhmien erottelun tarkoituksena on tuoda esiin se, että eri ryhmissä puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin kuntoutuksella tähdätään eri tavoitteisiin. Tavoitteet kuitenkin asetetaan aina yksilöllisesti, mutta ryhmiin jako voi olla avuksi, kun tavoitteita asetetaan. Vaikka nämä ryhmät on voitu erottaa toisistaan, ei aina ole helppoa sanoa mihin ryhmään joku tietty ihminen kuuluu. Esimerkiksi tukikieliryhmään ja korvaavan kielen ryhmään kuuluvat on erityisen vaikea erottaa toisistaan. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 83).

2.7.1 Ilmaisukieliryhmä

Ilmaisukieliryhmään kuuluvat lapset ja aikuiset, joilla on syvä kuilu erottaa se, miten he ymmärtävät toisten ihmisten puhetta ja miten he pystyvät itse ilmaisemaan itseään puhutun kielen avulla. CP-vammaiset lapset, jotka eivät hallitse puhe-elintensä toimintaa riittävän hyvin kyetäkseen artikuloimaan puheäänteitä ymmärrettävästi, ovat ilmaisukieliryhmän tavallisimpia edustajia. He kuitenkin saattavat ymmärtää kieltä hyvin. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 80).

Ilmaisukieliryhmään kuuluvien ihmisten puhetta korvaavan kommunikoinnin kuntoutuksen tarkoituksena on, että heille löydetään kommunikoinnin muoto, joka on heille pysyvä ilmaisukeino. Pysyvällä ilmaisukeinolla tarkoitetaan sitä, että ilmaisukeinoa käytetään kaikissa tilanteissa koko elämän ajan. Kuntoutuksen erityisenä tavoitteena ei yleensä ole ymmärtäminen. Kuntoutuksen huomion pääkohteena on ympäristön käyttämän puhutun kielen ja kuntoutujan itsensä omassa ilmaisussaan käyttämän, puhetta korvaavan kielen välinen suhde. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 80).

2.7.2 Tukikieliryhmä

Tukikieliryhmä voidaan jakaa kahteen alaryhmään; kehitykselliseen ryhmään ja tilanteiseen ryhmään. Kehityksellisessä ryhmässä puhetta korvaavan kommunikoinnin muodon opettaminen on ensisijassa puheen kehittämiseen tähtäävä askel. Kehitykselliseen ryhmään kuuluvat ihmiset ovat muuten samanlaisia kuin korvaavan kielen ryhmään kuuluvat, mutta kehitykselliseen ryhmään kuuluvien ihmisten häiriöt eivät ole niin laaja-alaisia kuin korvaavan kielen ryhmään kuuluvien. Kehitykselliseen ryhmään kuuluvat ihmiset eivät tarvitse korvaavaa kommunikointia pysyväksi välineeksi, toisin kuin korvaavan kielen ryhmään kuuluvat tarvitsevat. Puhetta tukevan kommunikoinnin ei ole tarkoitus korvata puhetta vaan vahvistaa puheen ymmärtämistä ja sen ilmaisevaa käyttöä. Se siis toimii niin kuin "tukirakenne", joka auttaa lapsen normaalin puheen hallinnan kehityksessä. Lapset, jotka hyvin todennäköisesti alkavat puhua, mutta heidän kielen kehitys on usein hyvin viivästynyttä, ovat niitä lapsia, jotka tarvitsevat selkeimmin tukikielenä

käytettävää puhetta korvaavan kommunikoinnin muotoa. Kehityksellisen ryhmän kuntoutuksessa on tärkeää ja keskeistä, että puheen ja sitä korvaavan kielen muodon välinen yhteys tulee selväksi. Tarkoituksena on selvittää ja ratkaista puheen puuttumiseen liittyvät sosiaaliset ongelmat. Kehitykselliseen ryhmään kuuluvien ihmisten kielellinen ymmärtäminen vaihtelee. Sen takia he tarvitsevat kuntoutuksessa eri määriä ymmärtämisen harjoittelua. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 81).

Tilanteiseen ryhmään kuuluvat lapset, nuoret ja aikuiset, jotka ovat oppineet puhumaan mutta heidän on vaikea ilmaista itseään ymmärretysti. Puhetta korvaava kommunikointijärjestelmä ei ole tilanteiseen ryhmään kuuluville pääkommunikointikeino, vaikka tämä ryhmä muistuttaa paljon ilmaisukieliryhmää. Ymmärretyksi tuleminen puheen avulla tähän ryhmään kuuluvien ihmisten kohdalla vaihtelee sen mukaan, kuinka hyvin kommunikointikumppani tuntee heidät, mikä on keskustelun aihe ja millaisia kuulemista häiritseviä elementtejä tilanteessa on. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 81). Lasta saattaa olla mahdoton ymmärtää junassa tai kadulla, jolla on normaali liikenne, mutta lasta ymmärretään hyvin pienessä luokassa. Kun tilanteiseen ryhmään kuuluva ihminen joutuu edellä mainittuihin tilanteisiin, heidän täytyy mahdollisesti pystyä tuottamaan viittomia tai kirjaimia tai osoittaa graafisia merkkejä, kirjoitettuja sanoja tai grafeemeja, jotka vastaavat niitä äänteitä puheessa, joita kommunikointikumppani ei ymmärrä. Tilanteisen ryhmän kuntoutuksessa keskitytään siihen, miten lapsi itse voi tietää tarvitsevansa lisätukea puheelleen, kuinka hän voi tarkkailla kommunikointikumppanin ymmärtämistä ja kuinka hän voi käyttää erilaisiin tilanteisiin sopivia keinoja ja strategioita. Tilanteiseen ryhmään voi kuulua myös ihmisiä, joilla on vaikeita ääntämishäiriötä. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 82).

Silloin, kun diagnoosi on selvä ja tiedetään hyvin miten puhe kehittyy lapsilla, joilla on sama diagnoosi, on helppoa käyttää puhetta korvaavaa kommunikointijärjestelmää apukielenä, jonka avulla yritetään vauhdittaa puheen käyttöä ja ymmärtämistä. Useissa tapauksissa ei lähtötilanteessa ole selvää, mitkä ovat lapsen kehityksen edellytykset. Esimerkiksi Downin oireyhtymässä on sellaisia lapsia, jotka oppivat puhumaan erityisen hyvin, sellaisia, joiden puhe on vaikeasti ymmärrettävää ja sellaisia, joille ymmärrettävää puhetta kehittyy joko vähän tai ei ollenkaan. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 82).

Sosiaalisia ja psyykkisiä ongelmia on eniten niillä lapsilla, joilla on kielihäiriöitä. Kielihäiriöt aiheuttavat usein perheissä konflikteja, jolloin vaikeudet ja turhautumiset voivat johtaa perheissä hyvin vaikeisiin tilanteisiin. Tämän takia yhtenä tavoitteena on, että tukikieliryhmään kuuluva lapsi saa käyttöönsä väliaikaisen kielellisen keinon, jonka avulla voidaan vähentää kielihäiriön kielteisiä vaikutuksia. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 82).

2.7.3 Korvaavan kielen ryhmä

Korvaavan kielen ryhmään kuuluville ihmisille puhetta korvaavasta kommunikointimuodosta tulee se kieli, jota he käyttävät koko elämänsä ajan. Yleensä myös muiden ihmisten täytyy käyttää tätä korvaavaa kieltä kommunikoidessaan korvaavan kielen ryhmään kuuluvan kanssa. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 82-83).

Tunnusomaista tähän ryhmään kuuluville on, että he käyttävät kommunikoinnissaan puhetta joko hyvin vähän tai eivät ollenkaan. Tämän takia tavoitteena onkin, että puhetta korvaavasta kommunikointimuodosta tulisi heidän äidinkieltensä. Pää tavoitteena on sellaisten olojen luominen, joissa kuntoutuja voi oppia ymmärtämään ja käyttämään puhetta korvaavaa muotoa ilman, että sen tarvitsee liittyä puhuttuun kieleen. Tämä takia kuntoutukseen siis kuuluu sekä ymmärtämisen että ilmaisun vahvistamista. Näiden lisäksi yritetään ympäristöstä tehdä sellainen, jossa puhetta korvaava muoto todella toimii. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 83).

Korvaavan kielen ryhmään kuuluu älyllisesti syvästi kehitysvammaisia ihmisiä ja autistisia ihmisiä. Näiden lisäksi ryhmään kuuluu myös ihmisiä, joilla on "kielikuurous" eli auditiivinen agnosia. (Von Tezchner & Martinsen 2000, 83).

3 KOMMUNIKAATIO

Kuntoutusyksikkö Katajan asiakkailla on monilla kommunikaation vaikeuksia, joihin yritetään löytää apua, jotta asiakas pystyisi kommunikoimaan muun maailman kanssa tulevaisuudessakin. Kommunikaatio on siis tärkeä osa kuntouttavaa työtä.

3.1 Eettinen lähtökohta kommunikointiin

Jos ihmisiltä kysytään, mikä tekee ihmisestä ihmisen ja miten ihminen eroaa muista olennoista mainitaan usein kyky käyttää kieltä. Ihmiset siis pitävät olennaisena omaa kielellistä kommunikointi- ja ajattelukykyään. Ihminen voi olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, hankkia ja vaihtaa tietoa ja kokemuksia kielen käsitteiden ja niihin kytkeytyvien sanojen avulla. Nämä tekevät mahdolliseksi paljon asioita, joita ilman kieltä ei voisi hoitaa. On kuitenkin paljon vuorovaikutusta, johon ei tarvita kieltä. Näissä tilanteissa jotkin muut keinot ovat toimivampia kuin kieli. Sama kieli, ymmärretyksi tuleminen ja tasa-arvoisena oleminen ovat tärkeitä vuorovaikutuksen toimivuudessa ja onnistumisessa. Kommunikointikyvyllä on siis suuri merkitys siinä, miten ihminen sopeutuu sosiaaliseen yhteisöönsä sen täysivaltaisena jäsenenä. Vaikeita kielen ja kommunikoinnin ongelmia omaavat ihmiset voivat tuntea, että heidän on vaikea tulla kuulluiksi. Yhteiskuntamme arvostaa kielellistä suoriutumista, jolloin on vaarana, että tällaiset ihmiset jäävät sosiaalisen yhteisön ulkopuolelle ja vieraantuvat muista. Jos näiden ihmisten osuutta vuorovaikutuksessa ei pidetä yhtä arvokkaana kuin muiden, heihin sovelletaan lievempiä moraalisia standardeja kuin muihin. Silloin kun kuntoutetaan ja parannetaan sosiaalista selviytymistä on tärkeää käyttää tarkkaa eettistä hankintaa ja kunnioittaa ihmisen sosiaalisen integroitumisen perusoikeutta. (Launonen & Roisko 2001, 467).

3.2 Kommunikointi ja kehitys

Tärkeä kommunikoinnin varhaiskehityksen vaihe edeltää aina kielellisten taitojen syntymistä. Ne eivät siis synny tyhjästä. Vaihe alkaa heti syntymästä ja lapsen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksena. Kielen kehitys on tiiviisti mukana lapsen

sosiaalis-kognitiivisessa kehityksessä. Lapsesta tulee sosiaalisen yhteisön jäsen kielensä avulla, jolloin hän hankkii ja käsittelee yhteisössä tietoa sekä luo omaa maailmankuvaansa. Sisältö, käyttö ja muoto ovat kolme osatekijää, joista kielelliset taidot rakentuvat. Tämän jaottelun avulla voidaan tarkastella kielellistä kommunikointia edeltävää kehitysvaihetta. Niistä tiedoista ja kokemuksista, joita lapsi kerää ympäröivän maailman ilmiöistä ja niiden välisistä suhteista rakentuu kielen sisältö. Yhteydenpito on silloin tarpeellista, kun lapsella on asiaa. Sosiaalisten kokemusten ja kanssakäymisten kautta lapsen kielen käyttö kehittyy. Jotta tarve ja kyky käsitellä asioita syntyy, tarvitsee lapsi ympäristön, jossa on toisia ihmisiä. Näin ollen siis lapsella täytyy olla tilanteita, jotka mahdollistavat kanssakäymisen. (Launonen & Roisko 2001, 467).

Kielen muodolla tarkoitetaan niitä keinoja, joita lapsi käyttää ympäristönsä kanssa kommunikoidessaan. Vuorovaikutuksen toimivuuden kannalta lapsen täytyy osata käyttää ilmaisuja, joita ympäristö ymmärtää ja päinvastoin. Jotta vuorovaikutus olisi toimivaa, ei se edellytä itse puhekielen käyttöä. Kieli ja kommunikointitaidot siis kehittyvät näiden kolmen tekijän yhteisvaikutuksesta. Yhden alueen ongelmat tai vahvuudet vaikuttavat joko negatiivisesti tai myönteisesti muihin alueisiin. Tämä tulee ottaa aina huomioon kun suunnitellaan tai toteutetaan kuntoutusta. (Launonen & Roisko 2001, 468).

3.3 Kommunikointi ja kehitysvammaisuus

Monien kehitysvammaisten lasten heikoimmin kehittyviä osa-alueita ovat kielelliset taidot. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 154) “Kehitysvammaisten puhevaikeudet ovat usein motorisia, puheen tuottamiseen tarvittavan kielen, kurkunpään ja hengistylivahasten koordinaation häiriöistä johtuvia. Autismissa esiintyy aivan samoja dysfaattisia kielen kehityksen erityisvaikeuksia kuin ei-autistisilla dysfaatikoilla. Autistinen yksilö ei kuitenkaan opi tulkitsemaan ruumiinkieltä, ilmeitä ja eleitä. Puhehäiriölle on myös tyypillistä lähes aina esiintyvä kielen ymmärtämisen vaikeus. Useimmissa puhehäiriöissä huolellinen tutkimus ja ajoissa aloitettu puhe- ja kommunikaatioterapia tuottavat hyviä tuloksia.” (Kaski, Manninen, & Pihko 2009,

146-147.) “Kielellisiä taitoja on aina tarkasteltava kokonaisvaltaisesti, ja kehitystä on arvioitava suhteessa muihin kehitystapahtumiin: sosiaaliseen, motoriseen, kognitiiviseen. On otettava huomioon arvioitavan ikä, kehitystaso ja kykyprofiili sekä persoonalliset piirteet ja se sosiaalinen ympäristö, jossa arvioitava elää, ja lisäksi vielä tämän ympäristön käsitykset kommunikoinnista ja sen merkityksestä.” (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 154.) Tässä kommunikoinnin ja kehitysvammaisuuden osiossa onkin tarkoitus tarkastella miten eriasteisesti kehitysvammaiset henkilöt kommunikoivat.

3.3.1 Lievästi kehitysvammaisen henkilön kommunikointi

Lievästi kehitysvammaisen henkilö hahmottaa maailmansa yleensä melko hyvin ja toimii vastavuoroisessa kontaktissa hyvin. Hän myös oppii selviytymään arkipäivän toiminnoistaan melko omatoimisesti. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 157). Lievästi kehitysvammaisen henkilö ymmärtää puhetta, osaa yleensä lukea ja osaa kirjoittaa jonkin verran. Kuitenkin hänelle voi olla vaikeaa ymmärtää ja käsitellä käsitteellisiä asioita. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 158).

Suurin osa lievästi kehitysvammaisista ihmisistä ilmaisee sujuvasti itseään puheen avulla. Puheessa voi olla vähäisiä kieliopillisia virheitä, monimutkaisten sanahahmojen yksinkertaistamista ja muutamia äännevirheitä, vaikka kieli olisi muuten rakenteeltaan virheetöntä ja monipuolista. Lievästi kehitysvammaisella ihmisellä voi kuitenkin olla joko kielen ja/tai puheen kehityksen erityisvaikeuksia, jolloin käyttöön voidaan ottaa puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja. Lievästi kehitysvammaisen henkilö käyttää monipuolisesti kieltä eri tehtäviin kommunikoinnissaan. Kuitenkin aihepiirit voivat rajoittua konkreettisiin ja puhujalle läheisiin aiheisiin. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 158).

Monilla lievästi kehitysvammaisilla lapsilla kielen kehitys kulkee muun kehityksen kanssa samassa tahdissa sen verran, että heillä ei ole tarvetta erityiskuntoutukselle. Kuitenkin monilla lievästi kehitysvammaisilla on esimerkiksi kielellisen kehityksen viivästyneisyyttä tai erityisiä kielihäiriöitä, johon he tarvitsevat jossakin lapsuuden

vaiheessa puheterapiaa. Jos lapsella, nuorella tai aikuisella on puheessaan esimerkiksi äännevirheitä tai änkytystä, jotka häiritsevät häntä itseään, saattaa syntyä pulmallisia tilanteita. Toiset lievästi kehitysvammaiset nuoret pystyvät korjaamaan äännevirheitään ohjauksen avulla, mutta toisille se on ylivoimaisen vaikeaa. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 158).

3.3.2 Keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilön kommunikointi

Tutustussa ympäristössä ja tutuissa tilanteissa keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilö on yleensä hyvin orientoitunut. Keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilö kykenee toimimaan vastavuoroisesti ja tekemään aloitteen vuorovaikutustilanteessa. Kuitenkin yhteistyöhön keskittyminen voi olla hetkellistä ja joustava siirtyminen aiheesta tai tilanteesta toiseen voi olla vaikeaa varsinkin, jos asia ei ole kiinnostava tai tuttu. Keskiasteisesti kehitysvammaisen lapsi oppii leikkimään hänen arkipäivästään tuttuja yksinkertaisia roolileikkejä. Yleensä keskiasteisesti kehitysvammaisen lapsi oppii selviytymään päivittäisistä toiminnoistaan melko omatoimisesti, mutta kuitenkin tarvitsee myös aikuisena vähän tukea jokapäiväisessä elämässään. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 156-157).

Tutuissa, jäsenneyissä arkipäivän tilanteissa käytettyä selkeää puhetta keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilö ymmärtää hyvin. Moni keskiasteisesti kehitysvammaisen oppii lukemaan ja kirjoittamaan jonkin verran. Kuitenkin opittujen lukemis- ja kirjoittamisvalmiuksien käyttäminen rajoittuu tuttuihin tilanteisiin ja käsitteitä koskevan kielen ymmärtäminen tai mielikuvien varassa toimiminen on vaikeaa. Esimerkiksi menneisyyden tai tulevaisuuden asioiden käsitteleminen on vaikeaa keskiasteisesti kehitysvammaiselle ihmiselle. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 157).

Keskiasteisesti kehitysvammaisen ihmisen puhe on usein viivästynyttä, vaikka yleensä hän ilmaiseekin itseään puheella. Hän käyttää rakenteeltaan melko yksinkertaisia lauseita puheessaan. Keskiasteisesti kehitysvammaisen ihmisen puheessa usein sanojen taivutus ja aikamuotojen käyttö on puutteellista, sanahahmot

yksinkertaistuvat ja äännevirheet ovat tavallisia. Kuitenkin puheesta saa selvää riittävän hyvin, jos kuulija on tuttu. Joillakin keskiasteisesti kehitysvammaisilla henkilöillä voi olla puheen ja/tai kielen kehitykseen liittyviä erityisvaikeuksia. Tällaisilla henkilöillä puheen rinnalle tai sitä korvaamaan tarvitaan muita kommunikointikeinoja, koska aktiivinen ilmaisu ei aina pelkän puheilmaisun varassa täytä yksilöllisiä kommunikoinnin tarpeita. Usein puhetta tukevat kommunikointikeinot helpottavat keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilön puheen ymmärtämistä. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 157).

Keskiasteisesti kehitysvammaisen ihminen käyttää kieltä monipuolisesti erilaisiin tarkoituksiin arkipäivän kommunikointitilanteissa hakemalla ja ylläpitämällä kontaktia, kysymällä, pyytämällä ja kommentoimalla. Kielellinen toiminta, joka edellyttää tilanteesta irtautumista, mielikuvien varassa toimimista sekä kertovan ja kuvailevan kielen käyttämistä on vaikeaa keskiasteisesti kehitysvammaiselle ihmiselle. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 157).

Keskiasteisesti kehitysvammaisista lapsista suurin osa tarvitsee pitkäaikaista puheterapeuttista kuntoutusta. Yleinen kielellisten taitojen edistäminen, puhetta tukevien kommunikointikeinojen vahvistaminen ja aloitteellisen, vastavuoroisen kommunikoinnin monipuolinen tukeminen ovat keskeisiä piirteitä kuntoutuksessa. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 157).

3.3.3 Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kommunikointi

Vaikeasti kehitysvammaisen henkilö yleensä oppii jäsentämään arkipäivään liittyviä tilanteita, esimerkiksi tapahtumien järjestystä ja yksinkertaisia syy-seuraus. Hän erottaa tutut ihmiset ja kykenee yleensä jonkinlaiseen vastavuoroiseen toimintaan, vaikkakin vuorovaikutuksen “onnistuminen” riippuu paljon toisen osapuolen tuesta. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 155-156).

Suurin osa vaikeasti kehitysvammaisista ihmisistä ymmärtää yksinkertaista, tuttuihin tilanteisiin liittyvää puhetta. Vaikeasti kehitysvammaisen ihmisen ymmärtäminen on

kokonaisvaltaista ja yleensä edellyttää sitä, että keskustelukumppani käyttää puheensa rinnalla puhetta tukevaa kommunikointiaja tilanteellisia vihjeitä. Tällaisia tilanteellisia vihjeitä ovat tilanteen tuttuus, käsiteltävän asian visualisointi tai muu konkretisointi. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 156).

Useimmat vaikeasti kehitysvammaiset lapset oppivat ilmaisemaan itseään jonkin verran puheella, vaikka kielen ja kommunikointikyvyn kehitys on hidasta. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön puheilmaisu on lyhyttä, yksisanaista tai muutamia sanoja sisältävää, usein kuitenkin fraasimaisten ilmausten käyttöä. Vaikeasti kehitysvammaisen puhetta voi olla vaikea ymmärtää, koska puheessa on sanahahmopoiikkeavuuksia ja eriytymätöntä ääntämistä. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen (kuvallinen kommunikointi, osoittelu, eleet ja viittominen) käytön tehostamisesta on hyötyä vaikeasti kehitysvammaisen ihmisen ilmaisussa. Vaikeasti kehitysvammainen ihminen voi kommunikointikeinjensa avulla aktiivisesti hakea ja pitää yllä kontaktia toisiin ihmisiin, ilmaista perustarpeitaan, toiveitaan ja tehdä valintoja, jos kokonaisilmaisu toimii hyvin. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 156).

Lähi-ihmisten aktivoiva vuorovaikutustapa on kommunikointitaitojen kehittymisen kannalta ensiarvoisen tärkeää, vaikka monet vaikeasti kehitysvammaiset lapset hyötyvät myös puheterapeutin antamasta yksilöllisestä kommunikoinnin kuntoutuksesta. Tällöin puheterapeutti voi antaa lähi-ihmisille apua vastavuoroisen kommunikointitavan vahvistamiseen, kommunikointiympäristön jäsentämiseen ja puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen omaksumiseen. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 156).

3.3.4 Syvästi kehitysvammaisen henkilön kommunikointi

Kehitystasonsa mukaisesti syvästi kehitysvammainen ihminen on kommunikoinnin varhaisten keinojen varassa. Yleensä on vaikeaa löytää toimiva vastavuoroinen suhde hänen kanssaan. Tämän takia on myls vaikeaa tutkia tavanomaisten lähtökohtien mukaan hänen ympäröivän maailman hahmottamista ja siitä saamiaan aistiärsyksiä. Syvästi kehitysvammaisen ihmisen käsitys maailmasta ja hänen

omasta suhteestaan maailmaan näyttää yleensä olevan varsin jäsentymätön. Syvästi kehitysvammaiselta ihmiseltä puuttuvat usein riittävät edellytykset aloitteelliseen, aktiiviseen toimintaan, joten yhteyden muodostuminen ja toimiminen riippuvat muiden ihmisten valmiuksista ja toiminnasta. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 154-155).

Tutut tilanteet syvästi kehitysvammaisen ihminen oppii jäsentämään ainakin sen verran, että hän reagoi muutoksiin esimerkiksi säpsähtämällä, jännittymällä, valpastumalla tai äännelemällä. Yleensä syvästi kehitysvammaisen ihminen oppii erottamaan tutut ihmiset ja reagoi eri tavalla tutun ja vieraan käsittelyyn tai puheeseen. Tämä voi ilmetä esimerkiksi hymyilemällä tutulle äänelle. Syvästi kehitysvammaisen ihminen voi oppia tunnistamaan oman nimensä sekä joitakin tuttuihin tilanteisiin säännöllisesti liittyviä sanoja tai fraaseja. Puheilmaisun ymmärtäminen on kuitenkin aina vähäistä ja edellyttää kumppanin käyttävän puheilmaisunsa rinnalla puhetta korvaavaa kommunikointia. Syvästi kehitysvammaisen ihmisen ympäristön jäsentämistä yritetään vahvistaa esimerkiksi tutuissa tilanteissa käytettävien, tilannetta edeltävien ennakoivien merkkien avulla. Tällaisia merkkejä voivat olla esimerkiksi samana toistuva kuulo-, näkö-, tai tuntoaistimus, esine- tai kuvasympoli. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 155).

Ääntely (nauru, itku, hyvätuleen ääntely, kontaktiääntely), katse (katseen suunta, katsekontakti), fyysinen rentous tai jännitteisyys, yleinen aktiivisuus tai passiivisuus, joskus myös yksinkertaiset eleet, kuten koko kädellä osoittaminen tai kurkottaminen, tai kuvien ja esineiden käyttö voivat olla syvästi kehitysvammaisen ihmisen ilmaisun keinoja. Näiden keinojen avulla syvästi kehitysvammaisen ihminen voi ilmaista tunnetilojaan, perustarpeitaan ja yksinkertaisia valintoja. Jotta syvästi kehitysvammaisen ihmisen ilmaisu onnistuu, täytyy ympäristön aktiivisesti tulkita ilmaisu. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisten, jotka toimivat syvästi kehitysvammaisten henkilöiden kanssa, täytyy herkistyä tunnistamaan ja tulkitsemaan näitä varhaisia kommunikointikeinoja, jotka saattavat ilmetä yksilöllisesti. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 155).

Lähi-ihmisten osuus on ratkaisevaa kontaktin vahvistamisessa ja kommunikoinnin kuntoutuksessa. Syvästi kehitysvammaisen ihmisen kuntoutuksessa puheterapeutin työ on enimmäkseen epäsuoraa, vanhempien, hoitajien, opettajien ja ohjaajien kanssa tehtävää yhteistyötä. Viime vuosina syvästi kehitysvammaisten ihmisten aktivoiva kuntoutus on lähtenyt kehittymään ja tulevaisuus voi tuoda esiin uusia mahdollisuuksia syvästi kehitysvammaisten ihmisten kehityksen ja toiminnan kannalta. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2006, 155).

4 ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKKÖ KATAJA

Kuntoutusyksikkö Kataja sijaitsee Antinkartanon kuntoutuskeskuksen alueella Ulvilassa. Antinkartanon kuntoutuskeskus on osa sosiaalipalvelujen taseyksikköä, joka taas on osa Satakunnan sairaanhoitopiiriä.

4.1 Satakunnan sairaanhoitopiiri ja sosiaalipalvelujen taseyksikkö

Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä tarjoaa erikoissairaanhoidon palveluitaan yhteistyössä perusterveydenhuollon ja sosiaalitoimen kanssa. Sairaanhoitopiiriin kuuluu 23 jäsenkuntaa. Sairaanhoitopiiriin sairaaloita löytyy Porista, Raumalta ja Harjavallostaa. Sairaaloitten lisäksi sairaanhoitopiirillä on useilla paikkakunnilla psykiatrian toimipisteitä. Kehitysvammaisten erityishuoltoa tarjoavat Ulvilassa sijaitseva Antinkartanon kuntoutuskeskus sekä useilla muilla paikkakunnilla sijaitsevat toimipisteet. (Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän www-sivut 2011).

Sairaanhoitopiirin sosiaalipalvelujen taseyksikkö järjestää palveluitaan kehitysvammaisille sekä muille, jotka tarvitsevat tukea oppimisessa ja ymmärtämisessä. Sosiaalipalvelujen taseyksikön toiminnan tavoitteena on vajaakuntoisten ja työelämästä syrjäytyneiden/syrjäytyvien henkilöiden työllistäminen. (Satakunnan sairaanhoitopiirin sosiaalipalveluiden www-sivut 2011).

4.2 Kuntoutusyksikkö Kataja

Kuntoutusyksikkö Kataja on aloittanut nykyisellä paikallaan vuonna 2007. Kuntoutusyksikkö Kataja sijaitsee Antinkartanon kuntoutuskeskuksen alueella Ulvilassa. Kuntoutusyksikkö Katajassa on 10 huonepaikkaa kuntoutusta ja tutkimusta tarvitseville asiakkaille. Kuntoutusyksikkö Katajassa toimii osastonhoitajan lisäksi hoitajia, ohjaajia ja sairaanhoitajia.

4.2.1 Kuntoutusyksikkö Katajan arvot

Kuntoutusyksikkö Katajan arvoihin kuuluvat yksilöllisyys, luottamus, avoimuus ja avoin työote, kodinomaisuus, vastuullisuus, rehellisyys, perhekeskeisyys, yhteisöllisyys ja tasa-arvo.

Arvot näkyvät jokapäiväisessä toiminnassa ja työskentelyssä. Yksilöllisyys otetaan huomioon kuntoutusyksikkö Katajassa tekemällä yksilöllinen hoito-/kuntoutussuunnitelma, jolloin jokainen otetaan huomioon yksilönä, jolla on omat tarpeet ja kiinnostuksen kohteet.

Luottamuksella tarkoitetaan asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta, jonka avulla asiakkaalla on turvallinen olo olla.

Avoimuus näkyy avoimena vuorovaikutuksena asiakkaan, hänen verkostonsa ja muiden toimijoiden kesken. Avoimuus on tärkeää niin työyhteisössä kuin koko organisaatiossa. Avoimella työotteella tarkoitetaan jokapäiväistä uskallusta kohdata haasteita ja kokeilla uutta.

Kodinomaisuus näkyy kuntoutusyksikkö Katajassa ympäristöllisesti. Yksikkö on yritetty sisustaa mahdollisimman kodinomaisesti ja jokaisella asiakkaalla on oma huone, jotta hän tuntee olonsa kotoiseksi.

Jokainen työntekijä on vastuullinen yksilönä ja työryhmän jäsenenä hoidon laadusta, jolloin jaetaan ja kannetaan vastuu myös yhdessä. Vastuullisuus näkyy myös kouluttautumisenä ja huolehtimisesta ammattillisen kasvun suhteen työn edellyttämien tarpeiden mukaan.

Hyvässä työyhteisössä tulisi voida kertoa kaikki työhön liittyvät asiat, jolloin rehellisyys ja avoin vuorovaikutus ovat tärkeitä. Työntekijän tulee olla rehellinen

niin itselleen kuin työtovereilleen, asiakkailleen, asiakkaiden omaisille ja yhteistyökumppaneille.

Kuntoutusyksikkö Katajassa vanhemmat ovat erityisen tärkeä osa kuntouttavaa työtä. Yhteisten pelisääntöjen luominen ja niiden noudattaminen sekä “me hengen” ylläpitäminen on tärkeää, jotta hyvä asiakastyö toimii.

4.2.2 Kuntoutusyksikkö Katajan asiakkaat ja palvelut

Kuntoutusyksikkö Katajan asiakkaaksi tullaan ottamalla yhteyttä joko kotipaikkakunnan/yhteistoiminta-alueen vammaispalvelujen sosiaalityöntekijään tai ottamalla yhteyttä sosiaalipalvelujen kyseisen alueen sosiaalityöntekijään. (Kuntoutusyksikkö Katajan www-sivut 2011)

Kuntoutusyksikkö Kataja tarjoaa palveluitaan henkilöille, jotka tarvitsevat tukea tai selvittelyä toiminnan ohjauksessa, itsenäistymisessä, ymmärtämisessä, oppimisessa tai kommunikoinnissa. Kuntoutusyksikkö Katajan asiakaskuntaan kuuluvat myös henkilöt, joilla on jokin mielenterveyden häiriö, ADHD, Autismi, Asperger tai he ovat aikuisiässä vammautuneita tai sairastuneita. Kuntoutusyksikkö Kataja tarjoaa myös edellä mainituille henkilöille tilapäishoitoa. (Kuntoutusyksikkö Katajan www-sivut 2011)

Kuntoutusyksikkö Katajassa toimii moniammatillinen työryhmä, johon kuuluu perushenkilökunnan lisäksi sosiaalityöntekijä, lääkäri ja konsultoivat erikoislääkärit (esimerkiksi psykiatri tai neurologi), psykologi, neuropsykologi, kuntoutusohjaaja, kehitysvammapastori sekä puhe-, kuvataide-, fysio- ja musiikkiterapeutti. (Kuntoutusyksikkö Katajan www-sivut 2011)

5 AAC-MENETELMIEN KÄYTÖN OHJEISTAMINEN ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKÖ KATAJASSA

Kuntoutusyksikkö Katajassa AAC-menetelmiä käytetään, koska yksikön asiakaskuntaan kuuluu henkilöitä, joilla on vaikeuksia oppimisessa, ymmärtämisessä ja/tai kommunikoinnissa. AAC-menetelmiä käyttämällä saadaan kokonaisvaltaisempaa kuntoutusta aikaiseksi.

Kuntoutusyksikkö Katajassa on käytössä selkokielen lisäksi tukiviittomat, puhelaitteita, kommunikointikansioita ja PCS-kuvia. (Liite 1). Selkokieltä ei lasketa virallisesti AAC-menetelmäksi, mutta kuntoutusyksikkö Katajassa se on selkeän kommunikoinnin lähtökohta.

Suurimmalla osalla Katajan asiakkaista on käytössä strukturoitu viikko- ja päiväohjelma. Useilla asiakkailla on aamu- ja iltaliuskat toimintaa varten. Näissä liuskoissa on joka aamu tai ilta toistuva normaali toiminta esim. aamuliuskassa on heräämistä, pukemista, aamupalaa, hammaspesua ja sängyn petausta kuvaavat kuvat. Kuvat ovat usein PCS-kuvia. PCS-kuvia ei kuitenkaan käytetä pelkästään toiminnan strukturointiin vaan myös tilan hahmottamiseen. (Liite 1)

5.1 Ohjeistuksen tekeminen ja tarpeellisuus

Aloin tekemään ohjeistusta aluksi omien tietojeni ja taitojen pohjalta syksyllä 2010 ja pikkuhiljaa siihen tuli lisänevässä määrin kirjoista otettua teoriaa, jota sovelsin Kuntoutusyksikkö Katajan käytössä oleviin menetelmiin. Lähtökohtana ohjeistuksen tekemisille oli koko ajan vähenevä kommunikointimenetelmien käyttö ja osaaminen henkilökunnan kohdalla.

Kuntoutusyksikkö Katajassa on aina ollut jonkinlaisia AAC-menetelmiä käytössä, mutta niiden käyttö ja/tai tieto on ollut hajanaista. Osastonhoitajan mielestä tällainen ohjeistus auttaisi nykyisiä työntekijöitä, uusia työntekijöitä ja mahdollisia

kuntoutusyksikkö Katajassa olevia harjoittelijoita perehtymään AAC-menetelmiin ja niiden käyttöön paremmin.

5.2 Ohjeistuksesta informoiminen

Ohjeistuksesta informoiminen alkoi osastonhoitajan avulla. Aluksi puhuimme siitä, miten se saadaan kaikille tiedoksi. Laitoimme ohjeistuksen seinälle, jolloin se oli kaikkien luettavana. Informointia jatkettiin vielä yhteisissä henkilökunnan kokouksissa. Kuitenkaan kaikkia ei informoiminen saavuttanut, vaan jotkut kuulivat ohjeistuksen olemassaolosta tekijältä itseltään kahvipöydässä. Informoiminen ei siis sujunut suunnitelmien mukaan, mutta tärkeintä oli, että koko työyhteisö sai jotenkin tiedon ohjeistuksen olemassaolosta.

5.3 Ohjeistuksen käyttöönotto

Ohjeistus oli alunperin tarkoitus ottaa käyttöön 1.1.2011. Kuitenkin tämän jälkeen ohjeistukseen tehtiin vielä muutoksia ja käyttöönottoa siirrettiin eteenpäin. Käyttöönotto suoritettiin palaverin yhteydessä maaliskuussa 2011. Tämän jälkeen ohjeistus oli kaikkien luettavissa. Tarkoitus oli liittää ohjeistus uuteen perehdytyskansioon, mutta ohjeistus katosi jonnekin. Onneksi ohjeistuksesta oli tietokoneella uusin versio ja saimme tulostettua uuden version ohjeistuksesta. Ohjeistus siis loppujen lopuksi liitettiin uuteen perehdytyskansioon, joka myös tehtiin opinnäytetyönä.

5.4 Ohjeistuksen päivittäminen

Ohjeistuksen päivittäminen jää henkilökunnan ja esimiehen vastuulle. Ohjeistusta on hyvä päivittää vähintään kerran vuodessa, jos siihen on tarvetta. Ohjeistuksen päivittäminen on tärkeää silloin, kun jokin ohjeistuksen osa muuttuu oleellisesti. Päivittämisen voi hoitaa kuka tahansa henkilökunnasta, koska ohjeistus löytyy kuntoutusyksikkö Katajan tietokoneelta ja nykypäivänä Internetissä on paljon tietoa

AAC-menetelmistä ja niiden käytöstä. Ohjeistuksen päivittäminen on myös helppoa, koska se ei vaadi mitään erityistä ammattitaitoa vaan vain kiinnostuksen päivittämistä ohjeistusta.

6 POHDINTA

Opinnäytetyön teko alkoi jo syksyllä 2010 ja prosessi on ollut pitkä. Prosessin varrella on ollut niin ylä- kuin alamäkiä. Alun perin opinnäytetyön pohjalla piti olla kysely, mutta se olisi mennyt niin monimutkaiseksi, että pohjaksi päätettiin ottaa ohjeistus.

Itse ohjeistuksen teko oli helppoa, koska olin ohjeistuksen tekovaiheessa töissä kuntoutusyksikkö Katajassa. Ohjeistuksen tekemistä helpotti myös se, että kuntoutusyksikkö Katajan osastonhoitajalta sai palautetta aina kun sitä tarvitsin. Ohjeistuksen tekemisen jälkeen oli vaikeinta päättää mitä asioita viralliseen opinnäytetyönraporttiin otti mukaan. Opinnäytetyön aihe oli kuitenkin niin laaja, että jostain oli pakko karsia.

Teoriapohjan etsiminen oli aluksi hankalaa, koska opinnäytetyön aiheesta ei ollut laajoja teoksia saatavilla kirjastoista vaan niitä piti tilata itselle. Kun opinnäytetyön teoriapohja oli päätetty, alkoi löytyä kirjoja, joissa oli osittain tietoa. Vaikka teoriapohjaa karsittiin, tuli sitä siltikin paljon, koska suurin osa asioista liittyi toisiinsa.

Nyt kun opinnäytetyö on valmis ja ohjeistus on käytössä, toivon kummankin kirjallisen tuotoksen auttavan opinnäytetyön tilaajaa. Mahdollisia kehittämisideoita voi tulla opinnäytetyön tai ohjeistuksen pohjalta ja on myös mahdollista, että tästä opinnäytetyöstä voidaan tehdä jatko-opinnäytetyö, jossa tutkitaan miten ohjeistus on auttanut opinnäytetyön tilaajaa. Opinnäytetyön pohjana olevaa ohjeistusta voidaan käyttää myös muissakin paikoissa ja sitä pystyy helposti muokkaamaan.

LÄHTEET

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. 4. uudistettu painos. Helsinki: WSOY

Kuntoutusyksikko Katajan www-sivut. Viitattu 8.10.2011.
<http://www.sataehp.fi/sataehp/kataja/index.html>

Launonen, K. & Korpijaakko-Huuhka, A-M. 2006. Kommunikoinnin häiriöt: Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. 6. muuttumaton painos. Helsinki: Yliopistopaino

Launonen, K. & Roisko, E. 2001. Kommunikaatio. Teoksessa T. Kallanranta, P. Risänen & I. Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus. Jyväskylä: Gummerus, 467-469, 473

Papunetin www-sivut. Viitattu 19.4.2012. www.papunet.net

Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän www-sivut. Viitattu 13.6.2011.
www.satshp.fi

Satakunnan sairaanhoitopiirin sosiaalipalveluiden www-sivut. Viitattu 13.6.2011.
<http://www.sataehp.fi/sataehp/esittely.html>

Veneri, kehitysvamma-alan verkkopalvelun www-sivut. Viitattu 15.4.2012.
www.verneri.fi

Von Tetzchner, S. & Martinsen, 2000. H. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. 2. painos. Helsinki: Hakapaino Oy

AAC-MENETELMIEN KÄYTTÖ ANTINKARTANON KUNTOUTUSYKSIKÖ KATAJASSA

Mitä ovat AAC-menetelmät?

Lyhenne AAC tulee englanninkielisistä sanoista ”augmentative and alternative communication” ja tarkoittaa puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Suomessa käytetään yleisesti lyhennettä AAC, ruotsinkielisissä yhteyksissä on käytössä lyhenne AKK (”alternativ och kompletterande kommunikation”). (Papunet.net, Yleiskieliset sivut)

Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi on yleisnimitys kommunikointikeinoille, joita käytetään puhutun kielen täydentämiseksi, tukemiseksi tai korvaamiseksi. Näitä keinoja käyttävät puhekyvyttömät tai vaikeasti puhehäiriöiset ihmiset sekä heidän yhteisönsä. Tavallisimpia AAC:n keinoja ovat viittomat ja graafisten merkkijärjestelmien kuten kuvien tai blisskielen käyttäminen. Puhutut viestit voidaan luonnollisesti korvata myös kirjoittamalla silloin, kun henkilöllä on kyky ja välineet kirjoittamiseen. (Papunet.net, Yleiskieliset sivut)

Puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin liittyvät usein myös kommunikoinnin apuvälineet. Ne ovat välineitä tai laitteita, joihin kommunikoinnissa käytettävät merkit on koottu. Kommunikoinnin apuvälineitä ovat esimerkiksi kommunikointitaulut ja -kansiot, puhelaitteet ja tietokoneella käytettävät kommunikointiohjelmat. (Papunet.net, Yleiskieliset sivut)

Miksi meillä käytetään näitä menetelmiä?

Katajassa näitä menetelmiä käytetään, koska Kataja tarjoaa pitkäaikaista ja lyhytaikaista tutkimusta, kuntoutusta ja hoitoa eri-ikäisille kehitysvammaisille sekä muille oppimisessa, ymmärtämisessä, kommunikoinnissa, toiminnan ohjauksessa sekä sosiaalisessa selviytymisessä tukea/selvittelyä tarvitseville henkilöille ja heidän perheilleen ympärivuorokautisesti. (Katajan Internet-sivut)

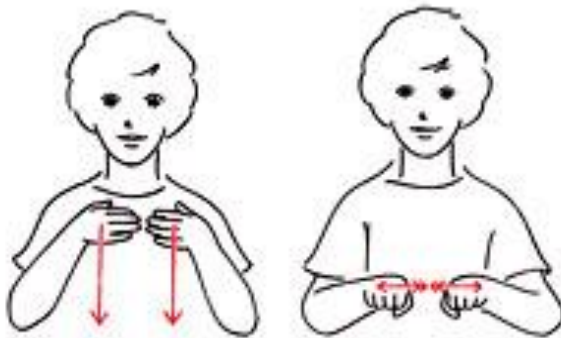
Katajassa käytettävät menetelmät

Katajassa käytetään selkokieltä, tukiviittomia, PCS-kuvia (yksinkertaisia piirroskuvia) kommunikointikansioita ja puhelaitetta.

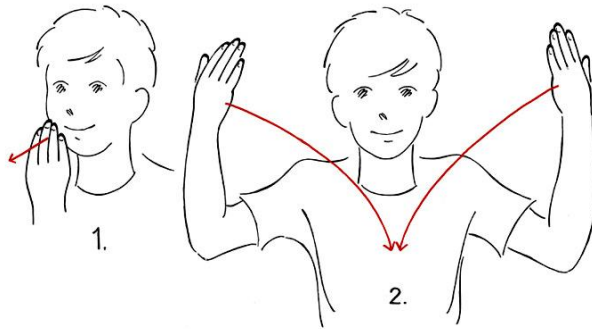
Asiakasta ohjatessa on tärkeää muistaa se miten puhumme. Vaikka asiakas näyttäisi siltä, että hän ymmärtää mitä hänelle puhumme, voi hyvin olla että puolet puheestamme menee häneltä ohi liian vaikeiden sanojen tai liian pitkien lauseiden takia. Tämän vuoksi on hyvä puhua selkokieltä. **Selkokielellä** tarkoitetaan yksinkertaisesti puhuttua kieltä, jossa käytetään yleistä, tuttua puhekielen sanastoa. Selkokieltä käytäessäsi selitä vieraat tai käsitteelliset sanat ja korosta sanomasi ydinsanoja. Selkokiellellä suositetaan lyhyitä ilmauksia ja puhekielenomaisia rakenteita. Muista pitää taukoja puhuessasi, jotta keskustelukumppanisi saa aikaa prosessoida sanomaasi. Toista sanomasi, jos keskustelukumppanisi ei ymmärrä, mutta älä toista liian nopeaan tahtiin. Autistisella henkilöllä voi kestää hetken ennen kuin hän saa prosessoitua sanomasi. Esim. ”Laita kengät jalkaan.” Autistinen henkilö jää prosessoimaan mitä sanoit ja mitä pitää tehdä. Jos kyseinen henkilö ei heti laita kenkiä jalkaan, älä toista sanomaasi heti. Anna hänelle hetki toimia.

Tukiviittomisella tarkoitetaan viittomien käyttöä siten, että niillä tuetaan samanaikaista puhumista tai puheen tapailua ääneen. Tukiviittomisessa viitotaan viestin merkityksen kannalta keskeiset sanat, niin sanotut avainsanat. Tukiviittomia löytyy Katajasta Tukiviittomat-kansiosta ja Katajan tietokoneelta kansioista tukiviittomat.

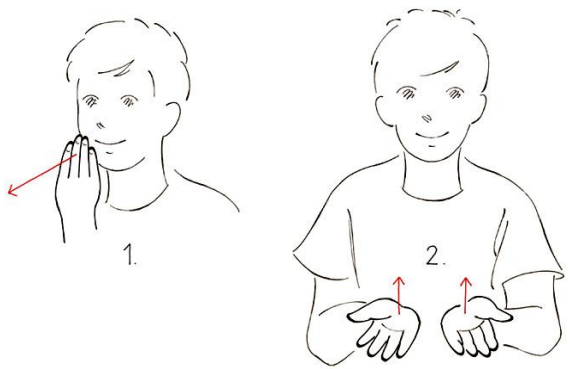
Esimerkkejä tukiviittomista

Viittomat sanoista paita ja kengät (yläpuolella)

Viittoma hyvää yötä (yläpuolella)

Viittoma hyvää huomenta (yläpuolella)

PCS-kuvia käytetään viikko- ja päiväohjelmien tekoon. Viikko-ohjelmaan laitetaan tulevan viikon aikana tapahtuvat asiat, mutta päiväohjelma tehdään vielä tarkemmin. Päiväohjelmaa tulisi tehdä niin, että asiakas tietää mitä seuraavien tuntien aikana tulee tapahtumaan. Päiväohjelmaan voi siis laittaa useamman kuvan peräkkäin. (Toiminta alkaa aina huoneesta kuvaa katsomalla ja loppuu huoneeseen otettaessa kuva pois/siirryttäessä seuraavaan kuvaan.) Asiakas on mukana kun seuraava kuva laitetaan, jolloin hän tietää mitä seuraavaksi tehdään. Toimintaa ohjatessa voi ohjaaja tai asiakas pitää kuvaa kädessä, jolloin asiakas keskittyy tekemään sitä mitä kuva näyttää.

Suurimmalla osalla Katajan asiakkaista on käytössä strukturoitu viikko- ja päiväohjelma. Useilla asiakkaillamme on aamu- ja iltaliuskat toimintaa varten. Näissä liuskoissa on joka aamu tai ilta toistuva normaali toiminta esim. aamuliuskassa on heräämistä, pukemista, aamupalaa, hammaspesua ja sängyn petausta kuvaavat kuvat.

PCS-kuvia ei kuitenkaan käytetä pelkästään toiminnan strukturointiin vaan myös tilan hahmottamiseen.

Esimerkkejä kuvallisista viikko- ja päiväohjelmista

Kommunikointikansiolla tarkoitetaan kansiota (tai vihkoa), jonka sisältä löytyy arkipäivään liittyvien tapahtumien ja toimintojen kuvia. Näistä asiakas näyttää mitä milloinkin haluaa. Kansiota kuljetetaan asiakkaan mukana toiminnoissa. Asiakas käyttää kansiota ohjaajan avustuksella. Asiakas näyttää kuvaa ja ohjaaja sanoo sen ääneen. Jos kuva/sana ei ole se, mitä asiakas tarkoittaa ohjaaja pyytää asiakasta uudelleen näyttämään kuvaa. Näin kommunikointi kommunikointikansion avulla auttaa asiakasta saamaan oman mielipiteensä/tahtonsa esille.

Esimerkkejä kommunikointikansiosta/-vihkosta

Puhelaitteella tarkoitetaan laitetta, josta kuvaa painamalla tulee kuvan esittämä toiminta äänenä. Puhelaitetta käytetään yhdessä asiakkaan kanssa. Viestejä nauhoitettaessa puheääneksi on hyvä valita käyttäjän ikää ja sukupuolta edustava henkilö (näin ei kuitenkaan aina ole) ja viestit tulee esittää minä-muodossa. Puhelaitteessa voi olla yksi tai useampia viestipainikkeita tai -ruutuja, joita painamalla ääni kuuluu. Viestien sisältöjä kuvaavat merkit esitetään käyttäjän tarpeiden mukaan (meillä käytössä PCS-kuvat). Asiakas itse painaa viestipainiketta tai -ruutua, jolloin ohjaaja on paikalla ottamassa puhelaitteen viestin vastaan. Ohjaaja toimii viestin mukaan, esim. jos asiakas painaa tahdon vettä-ruutua tuo/toimii ohjaaja niin, että asiakas saa vettä.

Esimerkkejä puhelaitteesta

Lisätietoa kommunikointimenetelmistä löytyy:

- Omahoitajilta yksityiskohtaisempaa tietoa eri asiakkaiden kohdalla
- Aune-hankkeen sivut (<http://www.satshp.fi/sataehp/aune/aune-hanke.php>)
- Papunetin Internet-sivuilta (www.papunet.net)